

Bizanțul între Occidentul creștin și Orientul islamic

(secolele VII-XV)

editura
Σοφία

București

Introducere.....	5
1.1 Bizanț și islam în secolele VII-XV.....	8
1.2 Spațiul arab.....	16
1.3 Posibile surse privind raporturile dintre creștinii bizantini și musulmani în secolele VII-XV.....	21
1.4 Schimbări de dominație în secolele VI-VII.....	25
1.5 Musulmanii în viziunea bizantină.....	26
1.6 Amenințarea arabă.....	30
1.7 Sensul cuvintelor: arab și musulman.....	37
1.8 Fascinația Imperiului.....	40
2.1 Autoritatea imperială bizantină și puterea califală.....	44
2.2 Legitimitatea și contestarea puterii imperiale.....	48
2.3 Organizarea statului califal.....	57
2.4 Întemeierea califatului și destrămarea comunității islamice.....	61
2.5 Dinastia umayyadă și consolidarea partidei arabe.....	64
2.6 Dinastia abasidă.....	68
2.7 Consolidarea puterii abaside și ascensiunea non-arabilor.....	70
2.8 Declinul puterii califale și dezmembrarea imperiului arabo-musulman.....	77
3.1 Bizanț și Apus: problema bulgară.....	87
3.2 Arhiepiscopia de Ohrida și Arhiepiscopia Justiniana Prima.....	99
3.3 Problema ritului chirilo-metodian.....	102
3.4 Întâlniri și conflicte între Orient și Occident.....	104

3.5 Relațiile Imperiului bizantin cu Venetia în secolele X-XII	108
3.5 Papa Inocențiu al III-lea și ideea supremației papale	111
3.7 Criza internă și urmările ei pe plan extern.....	114
3.8 Cruciada a IV-a: consecințe.....	116
3.9 Mentalități bizantine despre musulmani și latini în perioada cruciadelor	124
3.10 Viziunea latinilor despre bizantini.....	132
3.11 Inițiative bizantine și latine în Evul Mediu	139
3.12 Paplitatea și sultanul	142
3.13 Căderea Constantinopolului	146
3.14 Atitudinea unor filozofi și umaniști bizantini față de turci și islam	151
3.15 Mahomed al II-lea, „Împărat Roman”	159
4.1 Stil de viață în lumea bizantină și în cea arabă.....	163
4.2 Viața rurală în Imperiul Bizantin și în Islam între secolele VIII-XI	167
4.3 Viața rurală în mediul islamic	177
4.4 Comerțul Bizantin între secolele VII-XI	182
4.5 Rute comerciale și schimburi de produse	184
4.6 Produsele comerciale.....	187
4.7 Ocupațiile în Imperiul Bizantin	189
5.1 Conflictul în tradiția coranică și la Bizanț.....	198
5.2 Coranul	199
5.3 Tradiția (<i>Hadīth</i>).....	205
5.4 Jihadul	209
5.5 Jihadul în Coran.....	212
5.6 Jihadul în Tradiția musulmană	215
5.7 Ideologia jihadului.....	217
5.8 De la „război sfânt” la „pace sfântă”	224
5.9 Conflictele dintre musulmani	228
5.10 Stimulentele jihadului.....	236
6.1 Conflictul religios la Bizanț.....	240
6.2 Hotărâri canonice.....	243

6.3 Heraclius.....	244
LBRIS We know books	
7.1 Contactul cu turcii: sultanatul de Rum	247
7.2 Selgiucizi și bizantini în Asia Mică până la 1204.....	251
7.3 Selgiucizii anatolieni și bizantini după 1204.....	260
7.4 Decăderea sultanatului din Rum. Invazia mongolă. Apariția otomanilor	262
8.1 Arta sacră la Bizanț și în islam	265
8.2 Sinteza bizantină.....	277
8.3 Arta islamică.....	283
8.4 Aniconismul	285
8.5 Loc de rugăciune	289
8.6 Poziționarea lăcașului de cult	306
8.7 Simbolul lăcașului de cult	309
8.8 Simbolismul picturii	319
9.1 Creștinism și islam în epocile umayyadă și abasidă.....	331
9.2 Epoca umayyadă (661-750).....	337
9.3 Epoca abasidă (750-1291).....	341
9.4 Cruciadele (1095-1291).....	349
9.5 Epoca mamelucă (1250-1516).....	352
9.6 Tradiția creștinismului arab.....	354
Epilog	370
Bibliografie generală	373

1.1 Bizanț și islam în secolele VII-XV

La moartea profetului Mahomed, Orientul Apropiat mediteranean era dominat de două Imperii rivale: Imperiul bizantin, moștenitor al Imperiului Roman de Răsărit și Marele Regat Persan al sasanizilor. După o dispută teribilă care a culminat în secolul al VII-lea prin cucerirea Egiptului, a Siriei și a Palestinei de către perși, Bizanțul, sub conducerea lui Heraclius (610-641), părea să câștige definitiv confruntarea: Sasanizii erau respinși în spațiul lor tradițional, Mesopotamia și Iran, fără acces la Mare, în timp ce bizantinii dețineau tot litoralul mediteranean, din Spania și până în Egipt, din Palestina și până în Italia. Din acest moment puterea Bizanțului părea imposibil de contestat, cu atât mai mult cu cât Persia va intra într-o perioadă de lupte intestinale, care o vor împiedica să privească dincolo de frontiere. În mod simbolic, anul 629, când Heraclius readuce Sfânta Cruce la Ierusalim, după ce 15 ani mai înainte perșii o luaseră în capitala lor Ctesifon, marca un dublu program: acela al Romei tradiționale și cel al Imperiului romano-creștin, născut în secolul al IV-lea, care tindea către dominația întregi lumi de către deținătorii adevărului. Spre deosebire de vechea Romă, Bizanțul învinsese definitiv singurul rival, iar, în plus, recuperase Sfânta Cruce, cea care determinase victoria lui Constantin, primul împărat creștin.

Cu toate acestea, victoria din 629 a rămas mai degrabă aparentă decât reală. Chiar dacă Imperiul Roman de Răsărit reprezenta o forță militară, era unit prin cultura romano-elenistică, avea reguli juridice moștenite din dreptul roman, iar unitatea religioasă era asigurată de creștinism; această forță cunoștea și unele slăbiciuni. Din punct de vedere militar, nenumăratele războaie cu perșii epuizaseră armata bizantină, iar unele provincii, precum Siria și Egiptul, erau menținute de garnizoane mult prea dispersate și fără sprijin financiar corespunzător. În privința administrației, încă din secolul al V-lea se înregistrează o transformare prea lentă, fără o eliminare rapidă a ramificațiilor complexe ale unui funcționariat foarte ierar-

hizat. Unitatea pe plan cultural era asigurată de o așa-numită elită constantinopolitană ce vorbea și scria în greacă, o sinteză între valorile elenistice și cele romane, păgâne și creștine, care impunea o imagine omniprezentă a Romei. În realitate, majoritatea locuitorilor Imperiului nu vorbeau limba greacă, fiind departe de a se simți purtători ai acestei noi expresii: latina domina Occidentul hispanic și italian, împărțind cu Africa limbile berberă, coptă în Egipt, siriacă în Siria și Palestina, adevărate limbi naționale. Această diviziune lingvistică nu era atât de gravă, dacă nu ar fi fost susținută de contradicții mult mai grave de ordin economic, social sau religios.

Din punct de vedere social, Imperiul bizantin era un spațiu dominat de o aristocrație avidă și lucrat de țărani cu drepturi diminuate, în timp ce în orașe se confruntau bogăția și mizeria cruntă, fără ca să putem vorbi în mod real de existența unei clase mijlocii. Fără a mulțumi clasele populare ale societății, Bizanțul a rămas ancadramentul natural al popoarelor, mai ales al celor din provinciile marginale, care nu erau grecești, cum ar fi cazul cu Armenia, Siria, Palestina, Egiptul. De aceea, o astfel de situație poate explica foarte ușor mulțimea greșelilor comise în momentul declanșării cuceririlor arabe, puse de prea multe ori pe seama „maselor populare”.

În afara diviziunilor sociale avem divergențele religioase: din secolul al V-lea, cele mai grave erezii s-au dezvoltat în partea orientală a Imperiului. Cele mai importante, nestorianismul și monofizismul, vor prolifera: prima în Mesopotamia, iar a doua în Siria, Palestina și Egipt, unde va deveni rapid majoritară, nobil și popor văzând în această învățătură un mijloc de a-și exprima revendicările socio-economice și personalitatea națională. În fața unor probleme religioase și naționale deosebit de complexe ca cele enumerate aici pe scurt, Imperiul nu a avut întotdeauna o politică coerentă: împăraților ortodocși le vor succeda suverani cu simpatii monofizite. De aceea, toate tentativele de compromis, așa cum a fost cazul cu *Ecthesisul* lui Heraclius din 638, se vor dovedi inutile.

În aceste condiții, sub conducerea primilor suverani arabi, califii supranumiți și ortodocși (rașhidun), Abu Bakar, Umar, Utman și Ali, provinciile Siria, Palestina și Egiptul, minate de diviziunile pe care le-am pomenit, vor trece fără rezistență în mâinile noilor cuceritori, în timp ce vechiul Imperiu persan se va prăbuși. În 661,

generalul Muawija preia puterea și întemeiază o adevărată dinastie, aceea a Umayazilor, care va reuși să supună Nordul Africii și Spania, lansându-se pe Mare, cucerind Ciprul și ajungând până la asedierea în două rânduri a Constantinopolului. Până în 718, Imperiul bizantin a beneficiat de o superioritate evidentă pe Mare, dar din acest moment se va mulțumi cu o politică maritimă defensivă, invaziile slave și bulgare din Balcani necesitând o atenție sporită pe plan terestru. Lucrurile se vor schimba odată cu dinastia Isauriană care, adoptând ceea ce o falsă tradiție a văzut în iconoclastism o formă de monifizism, își va sigura sprijinul unei părți din populația capitalei și din Asia Mică, fără de care apărarea Imperiului ar fi fost imposibilă. Pe viitor, războaiele arabe nu vor periclita prea mult soarta Bizanțului. Mai degrabă Imperiul musulman își va pierde unitatea: în 750, dinastia umayzilor este înlocuită de cea a abasizilor, un amestec intim de arabi și populații islamizate (mawālī)¹, cu un anume tip de particularisme naționale. Spania se va îndepărta de califatul oriental, iar mai târziu și Iranul și Egiptul. Lumea musulmană, care atinge în această perioadă apogeul va fi capabilă de ofensivă, cucerind în sec. al IX-lea Creta și Sicilia, deși esențialul acțiunii sale împotriva creștinilor se va rezuma la războaie de uzură și la piraterii. Profitând de această stare, Bizanțul va trece la reorganizarea sa pe plan administrativ și la rezolvarea problemelor sociale și religioase. În 864, când puterea va fi preluată de dinastia macedoneană prin Vasile I, vechiul Imperiu Oriental depășise faza cuceririlor, numită epopeea bizantină: între 867 și 1025, de la Vasile I la Vasile II, Bizanțul va recuceri Insulele Cipru, Creta, Sicilia, o parte a Mesopotamiei, Nordul Siriei, Sudul Italiei și Armenia. Tot acum, Imperiul musulman cunoaște un nou califat, rival cu cel de la Bagdad, acela al fatimizilor, care se întindea din Tunisia până în Siria.

În a doua jumătate a secolului al XI-lea, situația din Orientul Apropiat era diferită de cea din secolul al VII-lea: un Imperiu creștin foarte puternic reușea să elimine puterea musulmană, slăbită de numeroasele diviziuni. Este momentul în care intervin două fapte legate una de cealaltă: ofensiva turcă și cruciadele. Invadarea Ori-

---

¹ M.A. Shaban, *The Abbasid Revolution*, Cambridge, 1970, p. 157.

entului Apropiat musulman, precum și a unei părți din Anatolia de către turcii seldjugizi¹, un popor non arab, dar bine integrat în comunitatea musulmană sunită, va depăși foarte curând frontierele orientale ale Bizanțului. În 1071, Bizanțul va pierde două treimi din teritoriile sale din Asia Mică, care vor fi cucerite de selgiucizi, formând sultanatul de Rum (al romanilor). În 1095, papa Urban II predica prima cruciadă, dornic să recucerească în numele creștinătății locurile luate de musulmani. Totul se va schimba acum, cruciadele intervenind într-un moment în care Imperiul de la Constantinopol înțelesese că a distruge adversarul musulman era un obiectiv greu de realizat, inițiativa latină punând în contradicție raporturile coexistențiale dintre Bizanț și lumea musulmană.² Apare însă pericolul turcesc, iar Alexios I Comnenul (1081-1118) crede în posibilitatea recuperării terenului pierdut în Anatolia. Reamintim aici faptul că pentru moștenitorul unei tradiții teocratice care făcea din suveranul bizantin locțiitorul lui Dumnezeu pe pământ, singurul deținător al adevărului dintre toți creștinii, era greu de admis în sec. XI-XII că teritorii puteau trece în mâinile unei mase informe venite din Vest. Mai mult, chiar bizantinii îi considerau ca pe niște barbari, pentru care creștinismul nu a reușit să le schimbe moravurile brutale și nici incultura iremediabilă. La acestea se adăugau și reproșurile de ordin religios, care au culminat cu regretabilul eveniment din 1054. La rândul lor, normanzii, în același an în care turcii invadaseră Anatolia, smulseseră de la bizantini ultimele posesiuni italiene. Toate acestea nu făceau decât să creeze Constantinopolului o imagine ostilă despre cruciadă când, după 1098, în loc să lupte împotriva turcilor, latinii erau preocupați mai degrabă în crearea propriilor principate la Constantinopol, Alexios nemaivând încredere în sinceritatea lor. Cu toate acestea împăratul bizantin va avea încredere în așa-zii „buni latini”. Veneția îl ajutase în lupta împotriva normanzilor, gest răsplătit prin scutirea de taxe vamale la ieșirea și intrarea în Imperiu.

---

¹ Cuceresc Irakul abasizilor, Bagdadul fiind luat în 1055.

² Despre Bizanț și cruciade pot fi consultați: Paul Lemerle, „Byzance et la croisade”, *Relazioni del X Congresso internazionale di scienze storiche*, Florența-Roma, 1955, t. III, pp. 594-620; Michel Balard, *Les croisades*, Paris, 1988, pp.72-76.

Pe termen mediu constatarea va fi însă amară: în secolul următor comerțul latin nu va fi mai puțin periculos decât cruciații. Veneției i se va alătura, Pisa și Genova, antrenând ruina burgheziei bizantine, perturbând diversele circuite de distribuție prin exporturi abuzive, amenințând populația care se putea aproviziona fără probleme cu produse locale. În acest timp, cruciadele se vor succeda una după cealaltă, vor fi nenumărate reproșuri bine ancorate în mentalitatea oamenilor, latinii fiind însă prezentați drept aliați ai Imperiului, ajungând până în sferele înalte ale puterii. Astfel, Manuel I Comnenul (1143-1180), care confiscase în 1171 bunurile venețiene, lasă regența fiului celei de a doua soții, Maria de Antiohia, o normandă înconjurată la curte de numeroși latini. Ea va fi și cauza masacrului împotriva latinilor de la Constantinopol din anul 1182, urmat de răspunsul similar al normanzilor sicilieni din 1185 împotriva Tesalonicului. Nu trebuie uitat nici anul 1190, când în timpul desfășurării cruciadei a III-a, Frederic Barbarosa va fi pe punctul de a ataca Constantinopolul. Intenția sa se va materializa în 1204, când cruciada a IV-a deviază de la scopul ei, acela de a recuceri Egiptul, spre interese politice și economice. Prin cucerirea Constantinopolului se pun bazele unui Imperiu latin pe teritoriul Bizanțului, recucerirea făcându-se ulterior din două puncte de rezistență grecești: Epirul și Imperiul de la Niceea, acesta din urmă recuperând Constantinopolul în 1261. Toate acestea au adus Bizanțul în situația de a avea acum de luptat împotriva a doi adversari: turcii și latinii.

Prezentarea pe scurt a relațiilor latino-bizantine din secolele XI-XIII ni s-a părut necesară pentru a înțelege mai bine în ce sens vor evolua, tot acum, raporturile Imperiului de la Constantinopol cu adversarii tradiționali, musulmanii. Aici trebuie precizat că lucrurile se condiționează unele pe altele: fără a mărturisi cel puțin până în sec. al XV-lea, Bizanțul, acest al treilea partener în istoria cruciadelor, va înțelege în chip progresiv că pericolul cel mai presant venea din Vest. Acest pericol era triplu: *politic*, pentru că se manifestase prin mai multe agresiuni militare, care culminaseră cu cele petrecute în 1204; *economic*, deoarece prezența latină făcuse din cel mai puternic Imperiu mediteranean un fel Chină, din care „diavoli străini” rețineau toate resursele; și, în sfârșit, *religios* și *cultural*, pentru că în ciuda barbariei manifestate în cursul asaltului

din 1204 asupra unuia dintre cele mai importante orașe creștine de către alți „frați” creștini, subzista un sentiment încă puternic, atât în Orient, cât și în Occident, de apartenență la o „comunitate de creștini” (*comunitas christianorum*) care avea un adversar comun: lumea musulmană. Din secolul al XI-lea și până în secolul al XV-lea, Bizanțul și Roma vor căuta fără întrerupere să reconstituie această comunitate, chiar dacă jocul va fi din ce în ce mai puțin egalitar, Occidentul fiind tot mai puternic față de un Imperiu slăbit. În acest joc, musulmanii vor avea un rol involuntar, dar esențial.

După stabilirea frontierelor islamo-bizantine de către Alexios I în secolele XI și XII și după slăbirea prin tot felul de lupte interne a sultanatului de Rum, latinii utilizează din ce în ce mai mult argumentul ajutorului pe care l-ar putea acorda Bizanțului în combaterea musulmanilor. Motivațiile invocate nu vor avea succesul scontat, deoarece Bizanțul obținuse în vremea lui Ioan al II-lea (1118-1143) mai multe succese, transformându-l acum într-un posibil arbitru între diverșii protagoniști ai luptei pentru putere din cadrul sultanatului de Rum. Din acest moment, latinii îi bănuiesc pe bizantini a fi complici cu musulmanii, argument întrebuițat deja de normandul Bohemond la începutul secolului al XII-lea. De asemenea, Frederic Barbarosa constatare în cursul cruciadei a III-a că bizantinii se aliașeră cu ayubizii.¹

Pentru a înțelege o asemenea atitudine, latinii au sesizat faptul că, din cauza lor, bizantinii au abandonat progresiv imaginea unei lumi în care singurele frontiere erau cele în care se confruntau creștinii cu musulmanii. Obsesia „latinului rău intenționat” atinge paroxismul în sec. al XII-lea, când se confirmă ideea că bizantinii se puteau înțelege mai bine cu musulmanii, care aveau calități umane uneori superioare creștinilor. În plus, timpul învățase elita civilă și religioasă de la Bizanț că Imperiul lor și cel islamic aveau o serie de interese comune de natură istorică, politică și chiar culturală, această interpretare simplistă și veche de mai bine de un secol fiind confirmată de războaiele sfinte occidentale: simple expediții militare care vizau atât creștinii ortodocși, cât și pe vecinii lor musulmani. În plus, tratamentul atribuit ortodocșilor de către occiden-

---

¹ Fondată de Saladin, dinastia ayubizilor va domina Siria și Egiptul între 1174 și 1260.

tali fusese mult mai brutal decât al musulmanilor. Cu toate acestea, atașamentul la vechea *comunitas christianorum*, făcea pe mulți la sfârșitul secolului al XIV-lea să se abțină de la afirmația că ar prefera dominația musulmană celei latine. Se discuta tot mai mult despre o eventuală unire a Bisericilor, musulmanii fiind în acest context un pericol de moarte. La rândul lor, occidentalii nu înțelegeau, la sfârșitul secolului al XIII-lea, de ce suveranii bizantini nu vedeau în musulmani un pericol prioritar. Mihail al VIII-lea realizase o triplă alianță plină de ambiții: mai întâi, cu sultanatul de Rum, frânat de Laskarizi și neutralizat ulterior de invazia mongolă, apoi cu mamelucii din Egipt și cu mongolii islamizați ai hanatului Hoardei de Aur, deveniți stăpâni pe coastele Mării Negre. Alianța urmărea să opună un front comun ofensivei occidentale, vârful ei de lance fiind regele francez al Neapolului Carol de Anjou, dornic să recupereze cât mai rapid Imperiul Oriental din care latinii fuseseră eliminați. Pentru dezamorsarea acestor planuri și nu din teamă față de musulmani, Mihail al VIII-lea consimte în 1274, la Lyon, la recunoașterea autorității papale și a dogmei romane, fapt care va declanșa la Bizanț, în mod firesc, revolta antiunionistă majoritară.

Cu toate acestea, ajutorul latin redevine actual în secolul al XIII-lea, când turcii din Anatolia, scăpați de vechiul cadru al sultanatului de Rum și mai ales de tutela mongolă, pornesc din nou la cucerirea Imperiului creștin. Ei vor avea în frunte o multitudine de emirate, cel mai modest fiind, în aparență, cel al lui Osman, implantat însă în Bitinia, deci la limita teritoriului bizantin. Împotriva acestei noi tornade, împăratul Andronic II nu găsește în Occident decât mercenari (almugavarii), folosiți până atunci de regii de Aragon în Sicilia, dar care, rămași fără serviciu, se pun acum în slujba bazileului. Ei îi vor respinge temporar pe turci, dar pentru că nu au fost plătiți la timp se vor revolta și vor distruge Tracia, Macedonia, Tesalia, ajungând să cucerească chiar Atena și să creeze un ducat catalan care va dura până în 1388. Bizanțul se găsea astfel încă o dată singur în fața sultanilor Osman (†1324) și Orkhan, care, înainte de 1350, eliminaseră prezența bizantină din provinciile Asiei: Bursa în 1326, Niceea în 1331, iar Nicomidia în 1377, în ciuda unei ultime tentative de contraofensivă a lui Andronic III, în 1329.

Acest dezastru nu va schimba atitudinea Bizanțului față de musulmani, ei vor continua, în ciuda luptelor din Asia Mică, să recru-

teze mercenari din rândul turcilor, care vor cunoaște astfel provinciile europene încă de la începutul secolului al XIV-lea. Intervenția occidentală se va justifica printr-o serie de evenimente care vor avea loc în prima jumătate a sec. al XIV-lea: cuceririle sârbilor conduși de Ștefan Dușan (1331-1355), care au împins Imperiul slav până la Corint și Marea Adriatică, și războaiele civile care au traversat Bizanțul între anii 1322 și 1328, 1341 și 1354. Situația era agravată și de dezastrul suferit de ortodocși la râul Marița, în 1371, și Kosovo, în 1389. Era clar că pentru a înfrânge ofensiva otomană era nevoie de o mobilizare generală a tuturor creștinilor. Din păcate, ajutorul occidental era condiționat de acceptarea de către ortodocși a primatului Romei și a integralității dogmei române. Acest șantaj venea oarecum în contratimp deoarece în secolele XIII și XIV, din punct de vedere cultural, asistăm la o întoarcere la izvoarele elenistice și creștine cărora ortodoxia le datora identitatea: șantajului roman, Bizanțul îi putea opune extraordinarul patrimoniu intelectual, dar mai ales mistica deșertului, isihasmul. Ioan al VI-lea Cantacuzino, care oficializează isihasmul în 1351, credea chiar că orașul Constantinopol mai putea fi salvat cu ajutorul turcilor, prin intermediul prietenului său, emirul de Aydin, Umur¹. Toate evenimentele iau o turnură violentă, mai ales în vremea lui Baiazid I (1389-1402) care asediază Constantinopolul timp de 2 ani (1397-1399), sub Murad II (1421-1451), lui Mahomed al II-lea Fathi (Cuceritorul) rămânându-i numai să-l cucerească în 1453. În fața acestei situații, antiunioniștii nu puteau decât să accepte intervenția mareșalului Boucicaud, care ridică asediul asupra Constantinopolului, și a latinilor participanți la apărarea orașului, între 1451 și 1453. Înainte de victoria turcilor, o parte a elitei intelectuale părăsise capitala și se refugiase în Occident, pentru cei rămași turcocrăția (dominația turcă) nefiind primită cu entuziasm, dar ea garanta cel puțin păstrarea unei culturi, dar mai ales a unei religii, care de un mileniu formau un corp comun cu societatea bizantină.

Aceste contacte dintre musulmani și creștinii bizantini vom încerca să le descifrăm, ținând seama bineînțeleș și de textele care ne-au rămas din această perioadă. Obiectiv ambițios, care își pro-

---

¹ Paul Lemerle, *L' Emirat d'Aydin, Byzance et l'Occident. Recherches sur la « Geste » d'Humur Pacha*, Paris, 1957.

pune să arate că apartenența la o comunitate sau alta nu atrage automat o ură naturală, inexplicabilă. De felul în care interpretăm și trăim propria noastră credință depinde înțelegerea celorlalți, mai ales atunci când este vorba de o coexistență impusă de anumite condiții geopolitice. Interesant va fi să vedem cum s-a ajuns la o judecată negativă despre celălalt frate creștin, latinul, antrenând la Bizanț o compație cu musulmanii, considerați în sec al XV-lea ultima soluție în păstrarea unei culturi și a unei credințe.

1.2 Spațiul arab

Arabia se află situată între Golful Persic, Oceanul Indian și Marea Roșie, care prelungește la Nord-Est valea Iordanului. Peninsula Arabiei, traversată prin mijloc de tropical Cancerului, este un imens deșert de aproape 3.000.000 km², atașat din punct de vedere geologic Africii. Platforma arabică accidentată la Est, de-a lungul Golfului Oman, printr-un lanț muntos, are în partea de sud-vest, deasupra Mării Roșii, un masiv de granit și lavă care ajunge la cca. 3.000 de m în extremitatea sudică. Prin altitudinea ei această regiune purta în antichitate numele de „Arabia binecuvântată”. Restul Peninsulei este deșert de nisip și roci, seceta aproape totală se adaugă frigului deosebit de puternic timp de două luni de iarnă și căldurii toride în restul anului. Această regiune oarecum inospitalieră a fost locuită de o populație de limbă arabă din secolul al IX-lea î.Hr. Aceasta era în marea ei majoritate nomadă, organizată în triburi, adesea ostile, dar care au ajuns să se organizeze într-o entitate durabilă. Cu toate acestea, religia islamică, născută în secolul al VI-lea în mijlocul Arabiei, a constituit un ferment important în determinarea destinului popoarelor arabe.

În ceea ce privește apariția etniei arabe, adică a populației care vorbea limba arabă, este greu de precizat când a apărut. Începând cu secolul al IX-lea î.Hr., textele acadiene și ebraice plasează în regiunea deșertului siro-mesopotamian și în nord-vestul Arabiei o populație ce purta numele în acadiană de *aribi*, *arabu*, *arubu*, iar în ebraică de *arab*. Mențiunile indiscutabile despre arabi parvin din

jurul anului 853 î.Hr.: la această dată în Siria, regele Salmanasar al III-lea învinsese după spusele sale, trupele coalizate ale regilor Damascului, Israelului, Amonului și Ciliciei. La rândul lor, analele asiriene amintesc de luptele monarhilor asirieni cu arabii, iar textele ebraice descriu pe arabii din nord ca fiind cei care se ocupau cu creșterea animalelor. Supremației culturale și hegemoniei parțiale exercitate de statele asiro-babiloniene asupra arabilor i-au succedat Imperiul persan. Pe la 481, armata lui Xerxes avea în componența ei și arabi.

Zona sud arabică, fertilă și cultivabilă, a fost populată la o dată necunoscută de o populație care vorbea dialecte semitice din grupul numit sud-arabic. Ei i-au asimilat pe indigeni și au întreprins lucrări ample de irigații pentru dezvoltarea agriculturii. Un text ebraic din secolul al IX-lea î.Hr. ne vorbește de regina Saba, care i-a făcut o vizită lui Solomon. Populația Sabei, ca și populația din nordul Arabiei, a trimis la un moment dat regilor Asiriei, cămile și tot felul de plante aromate (715-685). Cartea profetului Iezechiel ne amintește de negustorii din Saba care vindeau la Tyr aromate, pietre prețioase și aur. Exista deci un Stat la Saba încă din secolul al VIII-lea î.Hr., iar în secolul al V-lea î.Hr. colonii sabene s-au stabilit în Etiopia. Colonii sud-arabici ai Etiopiei au format State, care începând cu secolul al III-lea d.Hr. au creat un fel de cap de pod pe coasta arabă a Mării Roșii, intervenind uneori chiar în luptele dinastiilor sud-arabe. În acea vreme o regiune a luat numele de Abisinia.

Locuitorii Arabiei de Sud trăiau din agricultură; un sistem de terase era folosit pe pantele muntoase, iar tehnica barajelor le-a permis irigarea terenurilor din apropierea deșertului. Comerțului cu aromate i s-a adăugat tranzitul cu produse prețioase din India și Africa Orientală, vândute în zona mediteraneană și invers. Sud-arabicii obțineau mari profituri de pe urma acestui trafic. Structura acestei societăți sedentare era de tip tribal. Statele care se constituiau erau dominate de un trib, iar în fiecare din triburi exista o ierarhie. Suveranii și înalții funcționari proveneau din rândul proprietarilor funciari. Descoperirile arheologice din sudul Arabiei evidențiază bogăția și luxul popoarelor care trăiau în această zonă. În privința zeităților cinstite de ei, acestea erau: Athtar, care personifica planeta Venus, și marile zeități lunare.